

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

splittrad lojalitet hos Scott: det förefaller ju som om han utan särskilda slitningar förmådde tillgodose och sammanhålla intresset för det romantiska och för det vardagliga och praktiska. Detta innebär naturligtvis inte att man inte skulle kunna tala om ett motsatsmönster i romanerna, men i vilken utsträckning ett sådant var klart konstnärligt fattat och genomfört är en annan sak, och det får nog sägas att Hartveit varit en aning okritisk i sin syn på detta. Han får mönster att framträda lite väl tydligt, han har en tendens att glida över sådant som avgjort stör dem. Inte desto mindre innehåller studien synnerligen väl utförda analyser av konflikter mellan det heroiska och medvetet oheroiska, mellan lag-ordning och våld-ohederlighet, mellan fanatism och besinningsfullhet, idealism och verklighetssinne, och likaså mycket goda iakttagelser om förhållandet berättare-huvudpersoner.

Emellertid leder Hartveits ambition honom i flera fall för långt: att skriva om *The Heart of Midlothian* som om fallet ner i det melodramatiska och romantekniskt oorganiserade i berättelsens senare hälft överhuvud taget inte existerade är knappast försvarbart, och det är också tydligt att författaren gör vad han kan för att förringa effekten av Scotts användning av märkliga sammanträffanden i t. ex. *Guy Mannering*.

En viss kritik kan också riktas mot en tendens till upprepningar i framställningen: den avhänger av att Hartveit velat studera mönstren i relation till flera olika romanelement – karaktärsteckning, bakgrundsteckning etc.

Helhetsintrycket är emellertid mycket positivt: Hartveit har avgjort sett Scotts romaner på ett sätt som berikar förståelsen av dem.

Barnard rör sig långt ifrån på jungfrulig mark i sin Dickensstudie: han följer en tendens som varit mycket framträdande alltsedan Edmund Wilson publicerade sin essay om »*The Two Scrooges*» 1952, nämligen att se Dickens i de senare romanerna som en konstnärligt medveten romanförfattare som visste att utnyttja symbolen för sina syften. Barnards avsikt är att teckna utvecklingsgången mot sådan medvetenhet hos Dickens, och det måste sägas att han mycket väl lyckats med att trots den rikliga litteraturen inta en självständig kritisk hållning och att ge nya inblickar i bildspråk och symbolik i de senare romanerna. Inte minst gäller det sistnämnda om behandlingen av *Little Dorrit* och *Great Expectations*. Ansatserna till bildspråksbruk för belysning av temata i några av de tidigare romanerna är också väl representerade, även om man tycker att Barnard ibland kan bli väl generös mot Dickens: det gäller t. ex. vad han säger om konstnärligt förenhetligande element i *Martin Chuzzlewit*.

Man har nog också rätt att fråga sig om han inte givit en alltför understruken bild av svartsyn och desperation hos Dickens i de sena romanerna: det förefaller ju ändå inte som om Dickens skulle ha givit upp tron på vanlig mänsklig anständighet, även om uttrycken för en sådan tro inte är lika övertygande som uttrycken för en mörkare syn. Som helhet är Barnards arbete i sin koncentration och genom sin klara framställning av en otvetydig utvecklingsgång dock mycket rekommendabelt.

Erik Frykman

Sonja Lorichs: *The Unwomanly Woman in Bernard Shaw's Drama and her Social and Political Background*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Anglistica Upsaliensia 15. 1973.

Att ge sig på kvinnohistoriskt betonade ämnen är än så länge relativt obruten mark. Man kan frestas till omfattande grundforskning som Ruth Nilsson gjort, men man kan också hitta ämnen som ligger nära till hands och ger relativt snabb utdelning. Ett sådant fynd har Sonja Lorichs gjort.

När hon började undersöka *The Unwomanly Woman* in Bernard Shaw's Drama hade ännu ingen kommit på idén att specialisera sig på Shaws feministiska engagemang, trots att han själv underlättat för kommande forskare genom att kommentera sina egna dramer och lägga sin egen utveckling öppen också på detta område. SL har behandlat ämnet med hjälp av den litteratursociologiska metoden, som blivit vanlig i Sverige. Hon har grävt fram intressanta fakta om kvinnornas villkor i England och den debatt, som fördes om dem i slutet av 1800- och början av 1900-talet, som bakgrund till sina drama-analyser.

Under inflytande av den nyfeministiska vägen har nu ämnet »Shaw och kvinnorna» börjat tas upp i de engelska och amerikanska specialtidskrifterna för Shaw-forskning. Det har emellertid hittills skett på ett ganska ytligt och osystematiskt sätt och Lorichs avhandling kommer således i rätt tid för att fylla ett behov.

Att tolka de betydande kvinnogestalterna i Shaw's diktning mot den sociala och politiska bakgrunden är ett givande grepp. Tyngdpunkten i analyserna ligger inte på gestalternas psykologi, inte på personhistoriska notiser om deras eventuella förebilder eller på biografiska fakta om »kvinnorna i Shaws liv» – även om också sådana fakta förekommer. I stället förs man rakt in i dåtidens dramatiska kvinnohistoria med rösträttskampen som centrum och får följa Shaws reaktioner och förbluffande aktuella idéer. Hans kvinnliga favoritgestalter, de medvetet nya rollmodellerna som han kallade »okvinnliga kvinnor», är inspirerade av vad Shaw lärt sig om kvinnors begåvning, hand-

lingskraft, mod och engagemang av radikala kvinnor i »The Fabian Society» och av suffragetterna.

T. o. m. vid sin skildring av Jeanne d'Arc i dramat *Saint Joan*, 1923, har Shaw haft dem aktuella och yttrade i ett radiotal: »If you read Miss Pankhurst, you will understand a great deal more about the psychology of Joan and her position at the trial, than you will by reading the historical accounts [...]»

SL sammanställer Mrs Warren's Profession, 1894, med dåtidens skandalomsusade avslöjanden av »vit slavhandel» i England och de engelska universitetens öppnande för kvinnor.

Major Barbara ses i relation till de möjligheter unga flickor, som opponerade mot den viktorianska kvinnorollen, erbjöds inom Frälsningsarmén, därför att man där tolkade Bibeln positivt till kvinnors predikande. Som bakgrund till Pygmalion belyses flickors utbildningssituation, särskilt inom lägre samhällsklasser, och till *Getting married* tas dåtidens kvinnodiskriminerande äkten-skapslagstiftning upp etc.

Det är informationer som gör att dramernas tendens kommer närmare och blir angelägnare.

Man frågar sig bara, varför metoden frångås i behandlingen av *Saint Joan*. Shaw har tydligen varit förtjust i Jeanne d'Arcs »okvinnliga» svar i de autentiska rättegångsprotokollen. När hon vägrade rätta sig efter traditionella seder beträffande kvinnlig klädedräkt och kvinnliga sysslor, sa hon t. ex.: »There are plenty of other women to do it; but there is nobody to do my work». Jeanne d'Arc kanoniserades 1920, och Shaw har uppenbarligen inte bara tänkt på suffragetterna, när han skrev dramat, utan också på kvinnouppfattningar och kvinnors villkor under medeltiden, vilket avhandlingen tyvärr inte går in på.

Personregister saknas, men avhandlingen är för övrigt lätt att hitta i och lämplig för undervisningsändamål genom välvalda citat och lättläst stil.

Karin Westman Berg

Ronny Ambjörnsson: *Sambällsmodern. Ellen Keys kvinnouppfattning till och med 1896*. Institutionen för idé- och lärdomshistoria vid Göteborgs universitet. (Stencil.) 1974.

Ronny Ambjörnssons avhandling för doktorsexamen har enligt hans egen utsago i förordet en lång förhistoria, vilket kan förklara dess heterogena karaktär. Den senare delen av boken är en genetisk studie över »Ellen Keys syn på kvinnan och äktenskapet till och med 1896»; detta avsnitt som upptar drygt hälften av den voluminösa sten-

cilen var ursprungligen en licentiatavhandling framlagd på Henrik Sandblads seminarium. Ambjörnssons framställning här ansluter sig nära i uppläggningsen till min doktorsavhandling, *Ellen Keys väg från kristendom till livstro* (1953), men genom sin tålmodiga och samvetsgranna koncentration på alla hennes uttalanden i kvinnofrågan (jfr min avhandling s. 396 f., not 46) ger författaren en tydligare bild än man haft förut av de många skiftningar som Ellen Keys kvinnosyn genomgick fram till de båda stridsskrifterna från 1896, *Missbrukad kvinnokraft* samt *Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*. Också *Verdandiskriften Socialism och individualism* (1895) blir föremål för behandling.

Ambjörnsson kan väl inte ha undgått att uppmärksamma en uppsats i *Sammlaren* 1967 om Ellen Key och nititioalets kulturdebatt, men han har inte utnyttjat den för sin undersökning. Han talar (s. 146, 247) om ett brevkoncept vari Ellen Key berättar om sin Nietzsche-läsning: »Brevet som [också!] i andra avseenden är intressant, ligger undansticket i en bunt anteckningar av annan karaktär.» På vaga grunder vill Ambjörnsson datera »brevet» till sommaren 1895. Jag har (*Sammlaren* 1967, s. 30 ff.) uppehållit mig vid Ellen Keys Nietzsche-tillägnelse på Skagen sommaren 1896 och vid den förälskelse i Gustaf Steffen som kommer till uttryck i brevkonceptet. »Han är en genialisk människa i hög grad och av de få andliga övermänniskorna, vilkas omdöme man skattar», skrev hon till Heidenstam den 4 april 1896. Ambjörnsson hade haft skäl att föra in såväl den unge Gustaf Steffen som den tyske socialisten Georg von Vollmar ännu mer i bilden. En anteckningsbok (*Ellen Keys samling* 2:9. *Kungl. Bibl.*) visar hur Ellen Key i anslutning till sin utlandsresa 1890 och ett besök hos Vollmars orienterar sig i »fundamentala socialistiska skrifter»; 1894 då hon på sommaren ånyo besökte makarna i Bayern, utkämpade Georg von Vollmar heta duster med August Bebel. I *Julfacklan* 1894 porträtterade Branting de båda »prövade, världsbekanta kämparna för socialdemokratin». Ambjörnsson som ägnar ett kapitel åt att studera det sociala perspektiv som Ellen Key tecknade i *Individualism och socialism* hade med fördel kunnat utnyttja Anton Antonssons stora artikel i samma socialdemokratiska jultidning 1895 om Ellen Keys skrift. Antonsson framhöll att Ellen Key som själv erkänt att hon inte förstod »frågans nationalekonomiska sida», bedömde socialismen mer som en »kulturföreteelse» än som en »klasskamp». »Varmt och gripande har emellertid fröken Key skildrat det nuvarande samhällets olägenheter, hur massproduktionen och konkurrensen inverka på individerna, bland vilka dagliga offer krävas bland små industriidkare, litteratörer, artister m. fl. [...] och då de äkten-